

BURSA İLİNDEKİ FAAL FUTBOL HAKEMLERİNİN PROBLEM ÇÖZME VE ATILGANLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Mehmet EFE¹ Füsun ÖZTÜRK² Şenay KOPARAN²

Geliş Tarihi: 25.06.2007

Kabul Tarihi: 08.01.2008

ÖZET

Bu çalışmada Bursa ilinde bulunan faal futbol hakemlerinin problem çözme ve atılganlık seviyeleri tespit edilmiştir. Bursa ilinde faal olan 91 erkek futbol hakemi incelenmiştir. Hakemler farklı klasmanlardadır. Hakemlere kişisel bilgi formu, Rathus tarafından hazırlanmış olan Rathus Atılganlık Envanteri (RAE) ve Heppner-Peterson tarafından geliştirilen Problem Çözme Envanteri (PÇE) A formu uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 14.0 istatistik programında hesaplanmıştır. Sonuç olarak, hakemlerin eğitim düzeylerine, kıdemlerine, mesleklerine, hakemlik hedeflerine, üstlerinden, taraftarlardan, oyuncularından etkilenme durumlarına göre PÇE ve RAE puanlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Yine futbol hakemlerinin problem çözme ve atılganlık özellikleri birbiri ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur ($p<0.01$).

Anahtar Kelimeler: Futbol, Hakem, Problem Çözme, Atılganlık.

DETERMINATION OF THE PROBLEM SOLVING AND THE ASSERTIVENESS LEVEL OF SOCCER REFEREES IN BURSA

ABSTRACT

In this study, a research was determined problem solving and assertiveness levels active soccer referee in Bursa country. For examined 91 active soccer referee in Bursa country. Referees are different classmen. Personal Data Cathering Form, Rathus Assertiveness Inventory (RAI) by developed Rathus and Problem Solving Inventory (PSI) A form by developed Heppner-Peterson were applied to referees. Obtained datas were tested on SPSS 14.0 statistic programme. Consequentially, according to education levels, priorities, jobs, referee goals, effect from masters of referees, supporters and players in PSI and RAI scores were determined significant differences ($p<0.05$). Once problem solving and assertiveness characteristics of soccer referees were related positive direction.

Key Words: Soccer, Referee, Problem Solving, Assertiveness

GİRİŞ

Spor, toplumları birleştiren, barıştıran, ilişkilerin devamını sağlayan önemli bir işlev üstlenmektedir. Spor olgusunun içerisindeki yerini giderek büyüyen futbol sporu ise toplumların ilgisini çekmeye devam etmektedir (1). Futbol kitleleri peşinden sürükleyen dünyada da en fazla seyircisi olan evrensel bir spor dalı haline almıştır. Bu nedenle hakemin verdiği kararlar bir maçın sonucunu direkt etkilediği için futbolda büyük önem arz etmektedir (2). Çünkü günümüzde futbol maçları hızlı bir tempoda geçmekte ve futbolcuların hızlı hareket etmeleri, saha içerisinde geniş alana yayılmaları beklenmektedir. Bu tür maçları yöneten hakemlerde uygun kararlar verirken oyun sahası içinde geniş alanı hakimiyetleri altına almalıdırlar (3). Hakemlik futbolun altın üçgeninin en önemli köşesini oluşturmaktadır. Hakem; hem seyirci ile futbolcu arasında, hem de rakip takımlar arasında köprü görevini görmekte, bir yandan da oyunun önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde değerlendirmesini yapmaktadır. Bir futbol maçının güzel, heyecan verici, fair play ilkeleri içerisinde, bol gollü geçmesinde, bitmesinde veya düzensiz, olaylı kavgalı bir hava içerisinde oynanmasında hakemin rolü son derece önemlidir. Hakemlik; bilgi, tecrübe eğitim, yeterlilik, kişilik kondisyon ve konsantrasyon gerektirir. Hakem; düzgün yaşantısı, dürüst kişiliği ile insan psikolojisinden ve toplum sosyolojisinden anlayan, insanın bireysel ve toplumsal davranışlarını yorumlayabilen saha içindeki ve dışındaki hareketleriyle örnek olması gereken kişidir. Hakemlik özel olarak seçilmiş insanların topluluğu olma yolundadır (4).

¹ Bursa Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü

² Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

Bundan dolayı futbol hakemliği psikolojik ve zihinsel yönleri olan bir fiziksel aktivitedir. Spor dünyasındaki profesyonelliğin gelişmesi ve daha iyi performans elde etme isteği futbol hakemlerinin fiziksel, psikolojik ve oyun kural bilgisi konusunda yeterli olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Hakemin kararı sadece sahadaki performansın niteliğinden etkilenmez, aynı zamanda seyircilerin, antrenörlerin ve oyuncuların baskısından da etkilenir. Bu etkileşim hakemin bağımsız değerlendirme yapmasına sınırlamalar koyar. Bir futbol hakemi bir maçta yaklaşık 120 karar verir. Aynı anda seyircilerin, antrenörlerin ve oyuncuların protestolarıyla karşılaşır. Bu da bir hakemin tüm durumlarda doğru karar verebilmesi için kendini sürekli geliştirmesi gerektirdiğini gösterir (5).

Futbol oyununun içinde ve dışında özellikle ülkemizde hakemler gereğinden fazla olarak gündeme gelmektedirler. Bu değerlendirmeler ışığında hakemlerin yaptıkları görevin hassaslığı ortaya çıkmaktadır. Hassas görevleri üstlenen insanların yetiştirilmeleri ve eğitilmeleri de aynı ciddiyeti gerektirmektedir. Her gelişmenin ardında mutlak eğitim faktörü yatmaktadır. Hakem eğitimi de bu bağlamda önemli bir yer tutmaktadır. Sporu üç başlıkta toplarsak; sporu yapanlar, sporu seyredenler ve sporu yönetenler şeklindedir. Üçüncü grubu oluşturan yöneticiler, teknik adamlar ve hakemler spora yön verdiklerinden eğitimi en yoğun yaşamaya gereken grubu oluşturmaktadırlar (6).

Performans, içerisinde çok sayıda ana/alt parçaları barındıran ve başarıyı farklı biçimlerde etkileyen bir faktördür (7,8). Oyun içerisinde fiziksel özellikleri yeterli olmasına rağmen, oyuncuların değişen koşullar karşısında alternatif üretmekte zorlanmaları bu problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum oyuncuların bireysel performansları ile birlikte takımın performansını da olumsuz biçimde etkilemektedir. Müsabakalar sırasında karşılaşılan problemlerin uygun biçim ve süreçler içerisinde çözümlenmesi, performans açısından önemlidir. Problemi görme, tanımlama ve çözüme olarak nitelenen bu durum, hedefe ulaşma aşamasında karşılaşılan zorlukların çözümünü bulma sürecidir (9).

Heppner ve Krouskopf (10), problem çözme için içsel ve dışsal istek ve arzuların uyumu için bilişsel ve etkili davranışsal süreçler olarak tanımlarken, Bingham (11), belli bir amaca ulaşmak için karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi çabayı gerektiren süreç, Morgan ise (12), karşılaşılan engeli aşmanın en iyi yolunu bulmak olarak tanımlamaktadır.

İnsanlar sosyal yaşamlarında sürekli çevreleriyle etkileşim içinde bulunmakta, duygu ve düşüncelerini aktararak iletişimde bulunmaktadırlar. Bu iletişimin kalitesi ise içinde bulunulan sosyal ortama uygun davranma yeteneği olarak tanımlanan sosyal becerilere bağlıdır. Bu beceriler arasında yer alan atılganlık, ilişki biçimi olumsuz iki uç olan 'saldırganlık' ve 'çekingenlik'e karşılık, olumlu bir davranış tarzı olarak kabul edilmektedir. İnsanların günlük yaşamlarındaki iletişimlerinde de önemli rol oynamaktadır (13). Hakemler için atılganlık özelliğinin sahada kendisini ifade etme biçimi açısından önemi büyüktür. Alberti ve Emmons (14) atılgan kişiyi, diğer insanlarla gerçekten ilgili, bunların yanında kendi haklarını da iyi bilen kişi olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda da atılganlık; bireyin olumlu ve olumsuz duygu, düşünce ve arzularını başkalarının haklarını göz ardı etmeksizin, bu konuda kaygı ve suçluluk duymaksızın ifade edebilmesi olarak belirtilmiştir (15).

Buradan hareketle milyonlarca insanı çevresinde toplayan futbol organizasyonunun yöneticisi konumundaki hakemlerin maç içerisindeki zor kararları alabilmelerinde problem çözme yeteneği ve atılganlık özelliklerinin önemli etkisi olduğu varsayılmaktadır. Bu çalışma, Bursa ilindeki faal futbol hakemlerinin problem çözme becerilerini ve atılganlık özelliklerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma Grubu

Çalışmaya Bursa ilindeki tüm faal futbol hakemleri (91 kişi) alınmıştır. Hakemler 2006-2007 sezon başından itibaren haftada iki gün fiziksel antrenman yapmakta ve hafta sonları ise maçlara çıkmaktadırlar. Katılan hakemlerin 20'si aday, 46'sı il ve 25'i klasman hakemidir.

Veri Toplama Araçları

Hakemlerin hepsine araştırmacılar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu, Rathus (1977) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Voltan (1980) tarafından yapılan Rathus Atılganlık Envanteri (16) ve Heppner-Peterson tarafından geliştirilen Türkiye uyarlaması Şahin, Şahin ve Heppner tarafından gerçekleştirilen Problem Çözme Envanteri (17) uygulanmıştır.

Rathus Atılganlık Envanteri

Bu envanter ergen ve yetişkinlere uygulanabilen olan toplam 30 maddelik bir envanteredir. Yanıtlayan kişi maddeleri okuyarak arka sayfada bulunan 'çok uyuyor-oldukça uyuyor-biraz uyuyor-peki uymuyor-fazla uymuyor' kutucuklarından kendilerine uygun seçeneği işaretlemişlerdir. Ölçekte yer alan maddeler soru formundadır, zaman sınırlaması yoktur. Test-tekrar test güvenilirliğine göre, Pearson Momentler Çarpımı tekniğiyle elde edilen değişmezlik katsayısı .76 olarak bulunmuştur. İki yarım test güvenilirliğine göre, Rathus ve Nevid'in psikiyatrik hastalar üzerinde,

Spearman Brown tekniği ile saptadıkları iç tutarlılık katsayısı .84 bulunmuştur. Ölçüt-bağımlı geçerliğe göre, iki gruptan elde edilen puanlar arasında .70 düzeyinde bir korelasyon bulunmuştur. Bir başka geçerlilik çalışmasında, Hollandsworth ve Galassi atılganlığın ölçülmesinde kullanılan Kendini Anlatma Ölçeği ile Rathus Atılganlık Envanteri arasında yüksek ilişki bulunmuşlardır. Ayrıca Türkçe formun güvenilirliğinde, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi 2. sınıf öğrencilerinden 37 kişiye 15 gün ara ile iki kez uygulanan envanterin Pearson Momentler Çarpımı korelasyon formülü kullanılarak elde edilen test-tekrar test değişmezlik katsayısı .92 olarak bulunmuş, iki-yarım test güvenilirliğinde 36 öğrencinin envanter sonuçlarından Spearman Brown tekniği ile elde edilen iç tutarlılık katsayısı .77 çıkmıştır. Geçerliğinde ise ölçüt-bağımlı geçerliğe göre, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümünde okuyan 26 son sınıf öğrencisinin kendilerini değerlendirmeleriyle, akademik danışmanlarının bu öğrencileri değerlendirmeleri arasındaki korelasyon katsayısı .70 olarak belirlenmiştir (16).

Problem Çözme Envanteri

Bireyin problem çözme becerileri konusunda kendi anlayışını ölçen bu envanter, 35 maddeden oluşan ve 1-6 arası puanlama sistemine göre değerlendirilen Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan toplam puanların yüksekliği, bireyin problem çözme becerileri konusunda kendini yetersiz olarak algıladığını göstermektedir. Envanter tüm gruplara müsabakaların olmadığı bir gün gönüllülük ilkesi göz önünde bulundurularak uygulanmıştır. Puanlama sırasında 9., 22. ve 29. maddeler protokole uygun olarak puanlama dışı tutulmuştur. 1., 2., 3., 4., 11., 14., 15., 17., 21., 25., 26., 30., ve 34. maddeler ters olarak puanlanmıştır. Maddelerin problem çözme becerilerini yeterli oranda temsil ettiği varsayılmıştır. Puanlama aralığı 32-192 arasındadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı Cronbah Alfa: .88 ve test yarılama yöntemi ile yapılan güvenilirlik katsayısı ise .81 olarak bulunmuştur (17).

İstatistiksel Değerlendirmeler

Elde edilen veriler (SPSS 14.0) istatistik programında değerlendirilmiştir. İki grup arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla Mann-Whitney U testi, ikiden fazla gruplar arasındaki farklılığı değişkenlere göre incelemek için Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmamızda yer alan Bursa ilindeki faal futbol hakemlerinin problem çözme becerileri ve atılganlık düzeyleri ile ilgili bulgular aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo-1. Araştırma Grubunun Kıdemlerine Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Kıdem	Sıra Ortalamaları	İkili Karşılaştırma	p
Problem Çözme Envanteri Puanı	20	1)Aday	58.80	1-3	0.000
	46	2)İl	53.96	2-3	0.000
	25	3)Klasman	21.12		
p			0.000		
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	20	1)Aday	28.05	1-2	0.024
	46	2)İl	41.10	1-3	0.000
	25	3)Klasman	69.38		
p			0.000		

Tablo1'de futbol hakemlerinin kıdemlerine göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p < 0.001$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığında; aday ve klasman hakemleri, il ve klasman hakemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p < 0.01$). RAE puanları ikili karşılaştırıldığında ise; aday ve il hakemleri ile aday ve klasman hakemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır (sırasıyla $p < 0.05$, $p < 0.01$).

Tablo-2. Araştırma Grubunun Eğitim Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Eğitim	Sıra Ortalamaları	İkili Karşılaştırma	p
Problem Çözme Envanteri Puanı	25	1)Lise	57.24	1-2	0.017
	63	2)Üniversite	42.38		0.000
	3	3)Lisansüstü	28.33		
p			0.029		
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	25	1)Lise	33.92	1-2	0.008
	63	2)Üniversite	50.40		
	3	3)Lisansüstü	54.17		
p			0.026		

Tablo 2' ye göre hakemlerin eğitim durumlarına göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığı zaman; istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuş ($p<0.05$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığı zaman; lise ve üniversite mezunları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Yine RAE puanları ikili karşılaştırıldığı zaman; lise ve üniversite mezunları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.01$).

Tablo-3. Araştırma Grubunun Medeni Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Medeni Hali	Sıra Ortalamaları
Problem Çözme Envanteri Puanı	71	1)Bekar	45.30
	19	2)Evli	46.26
p			.886
Rathus Atılmanlık Envanteri Puanı	71	1)Bekar	46.18
	19	2)Evli	42.97
p			.635

Tablo 3'de hakemlerin medeni durumlarına göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; bekar ve evli hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Tablo-4. Araştırma Grubunun Yaptıkları Mesleklerine Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Meslek	Sıra Ortalamaları	İkili Karşılaştırma	p
Problem Çözme Envanteri Puanı	10	1)Serbest	50.60	1-4	0.043
	30	2)Özel Kuruluş	43.42	2-4	0.006
	11	3)Memur	55.18	3-4	0.002
	11	4)Beden Eğt.Öğ.	20.77	4-5	0.000
	29	5)Öğrenci	53.17		0.000
p			0.007		
Rathus Atılmanlık Envanteri Puanı	10	1)Serbest	42.50	1-4	0.016
	30	2)Özel Kuruluş	52.05	2-3	0.027
	11	3)Memur	31.18	2-5	0.032
	11	4)Beden Eğt.Öğ.	68.91	3-4	0.001
	29	5)Öğrenci	37.88	4-5	0.001
p			0.003		

Tablo 4'de hakemlerin mesleklerine göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuş ($p<0.01$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığında; Beden Eğitimi Öğretmeni ve serbest meslek, özel kuruluştta çalışan ve Beden Eğitimi Öğretmeni, memur ve Beden Eğitimi Öğretmeni, öğrenci ve Beden Eğitimi Öğretmeni arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.05$, $p<0.01$). RAE puanları ikili karşılaştırıldığında; Beden Eğitimi Öğretmeni ve serbest meslek, özel kuruluş ve memur, özel kuruluş ve öğrenci arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Yine Beden Eğitimi Öğretmeni ve memur, Beden Eğitimi Öğretmeni ve öğrenci arasında da istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p<0.01$).

Tablo-5. Araştırma Grubunun Kendilerini Tanımlama Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Kendilerini Tanımlama	Sıra Ortalamaları
Problem Çözme Envanteri Puanı	27	1)Uysal	46.33
	14	2)Heyecanlı	47.04
	6	3)Sert	68.25
	44	4)Kararlı	42.43
p			.165
Rathus Atılmanlık Envanteri Puanı	27	1)Uysal	42.63
	14	2)Heyecanlı	45.61
	6	3)Sert	39.42
	44	4)Kararlı	49.09
p			.701

Tablo 5'de hakemlerin kendilerini tanımlama durumlarına göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo-6. Araştırma Grubunun Seyircilerden Etkilenme Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Seyirciden Etkilenme	Sıra Ortalamaları	İkili Karşılaştırma	p
Problem Çözme Envanteri Puanı	77	1)Hayır	42.21	1-2	0.001
	13	2)Bazen	68.54		
	1	3)Genellikle	44.50		
p			0.004		
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	77	1)Hayır	47.97		
	13	2)Bazen	35.58		
	1	3)Genellikle	29.50		
p			.241		

Tablo 6'da hakemlerin seyircilerden etkilenme durumlarına göre PÇE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı fark bulunurken ($p < 0.01$), RAE puanları karşılaştırılmasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. PÇE puanları ikili karşılaştırıldığında; seyircilerden etkilenmem ve bazen etkilenirim yanıtları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p < 0.01$).

Tablo-7. Araştırma Grubunun Oyuncudan Etkilenme Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Oyuncudan Etkilenme	Sıra Ortalamaları	İkili Karşılaştırma	p
Problem Çözme Envanteri Puanı	80	1)Hayır	43.42	1-2	0.008
	10	2)Bazen	66.80		
	1	3)Genellikle	44.50		
p			0.031		
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	80	1)Hayır	48.62	1-2	0.014
	10	2)Bazen	26.70		
	1	3)Genellikle	29.50		
p			0.038		

Tablo 7'de hakemlerin oyuncudan etkilenme durumlarına PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p < 0.01$, $p < 0.05$). PÇE ve RAE puanları ikili karşılaştırıldığında; her iki grupta da hayır ve bazen seçenekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (sırasıyla $p < 0.01$, $p < 0.05$).

Tablo-8. Araştırma Grubunun Hava ve Saha Koşullarından Etkilenme Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Hava ve Saha Koşullarından Etkilenme	Sıra Ortalamaları
Problem Çözme Envanteri Puanı	55	1)Hayır	46,42
	32	2)Bazen	41,64
	4	3)Genellikle	75,13
p			0.056
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	55	1)Hayır	45,98
	32	2)Bazen	47,88
	4	3)Genellikle	31,25
p			.494.

Tablo 8'de hakemlerin hava ve saha koşullarından etkilenme durumlarına göre PÇE ve RAE puanlarının karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo-9. Araştırma Grubunun Üstlerinden Etkilenme Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Üstlerinden Etkilenme	Sıra Ortalamaları	İkili Karşılaştırma	p
Problem Çözme Envanteri Puanı	50	1)Hayır	44.90	1-3	0.003
	34	2)Bazen	41.69	2-3	0.002
	7	3)Genellikle	74.79		
p			0.010		
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	50	1)Hayır	48.93	1-3	0.006
	34	2)Bazen	47.07	2-3	0.009
	7	3)Genellikle	19.86		
p			0.023		

Tablo 9'da hakemlerin üstlerinden etkilenme durumlarına göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p < 0.01$, $p < 0.05$). PÇE ve RAE puanları ikili karşılaştırıldığında; hayır ve genellikle, bazen ve genellikle seçenekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmamıştır ($p < 0.01$).

Tablo-10. Araştırma Grubunun Kondisyon Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Kondisyon	Sıra Ortalamaları
Problem Çözme Envanteri Puanı	2	1)Az	77,25
	16	2)Normal	53,38
	45	3)İyi	45,56
	28	4)Çok İyi	40,27
p			.146
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	2	1)Az	30,00
	16	2)Normal	44,00
	45	3)İyi	40,63
	28	4)Çok İyi	56,91
p			.058

Tablo 10' da hakemlerin kondisyon durumlarına göre PÇE ve RAE puanlarının karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo-11. Araştırma Grubunun Maçta Yaptıkları Hatalardan Etkilenme Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Maçtaki Hatadan Etkilenme	Sıra Ortalamaları
Problem Çözme Envanteri Puanı	51	1) Hayır	42,81
	39	2) Bazen	49,22
	1	3)Genellikle	83,00
p			.193
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	51	1) Hayır	49,28
	39	2) Bazen	42,74
	1	3)Genellikle	5,50
p			.154

Tablo 11'de hakemlerin maçta yaptıkları hatalardan etkilenme durumlarına göre PÇE ve RAE puanlarının karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo-12. Araştırma Grubunun Yetiştikleri Çevreden Etkilenme Durumlarına Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Yetiştığı Çevre	Sıra Ortalamaları
Problem Çözme Envanteri Puanı	3	1) Köy	61,00
	16	2) İlçe	43,94
	7	3)Küçük Şehir	54,71
	65	4)Büyük Şehir	44,88
p			.584
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	3	1) Köy	24,50
	16	2) İlçe	47,03
	7	3)Küçük Şehir	43,57
	65	4)Büyük Şehir	47,00
p			.539

Tablo 12'de hakemlerin yetiştikleri çevreden etkilenme durumlarına göre PÇE ve RAE puanlarının karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo-13. Araştırma Grubunun Hakemlikteki Hedeflerine Göre PÇE ve RAE Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Hakemlik Hedefi	Sıra Ortalamaları	İkili Karşılaştırma	p
Problem Çözme Envanteri Puanı	10	1) Amatör	66,20	1-2	0.006
	31	2)Profesyonel	37,44	1-3	0.023
	50	3) FIFA	47,27		
p			0.010		
Rathus Atılganlık Envanteri Puanı	10	1) Amatör	28,60	1-2	0.008
	31	2)Profesyonel	53,37		
	50	3) FIFA	44,91		0.006
p			0.033		

Tablo 13'de hakemlerin hakemlikteki hedeflerinden etkilenme durumlarına göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.05$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığında; amatör ve profesyonel, amatör ve FIFA arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.05$). RAE puanları ikili karşılaştırıldığında; amatör ve profesyonel arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0.01$).

Tablo-14. Araştırma Grubunun PÇE ve RAE Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

r	RAE puanı
PÇE puanı	$r=-.656^{**}$ $p<0.01$

Tablo 14'te hakemlerin PÇE ve RAE puanları arasında ilişkiye bakıldığında farklı yönde yüksek düzeyde negatif bir ilişki ($r= -0.656$, $p<0.01$) olduğu bulunmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada Bursa ilinde faal olarak farklı klasmanlarda bulunan ve yıl boyunca haftada iki gün antrenman yapan 91 erkek futbol hakemi üzerinde çalışılmıştır. Katılan hakemlerin 20'si aday, 46'sı il ve 25'i klasman hakemidir. Eğitim durumlarına bakıldığında 25'i lise, 63'ü üniversite, 3'ü lisansüstü mezunu veya öğrencisidir. İş olarak 10'u serbest meslekte, 30'u özel kuruluşta, 11'i memur, 11'i Beden Eğitimi Öğretmeni, 29'u öğrencidir. Hedefleri açısından 10'u amatör, 31'i profesyonel, 50'si ise FIFA hakemi olmak istemektedirler.

Futbol hakemlerinin kıdemlerine göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0.001$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığında; aday ve klasman hakemleri, il ve klasman hakemleri arasında klasman hakemleri lehine istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0.01$). RAE puanları ikili karşılaştırıldığında ise; aday ve il hakemleri arasında il hakemleri lehine, aday ve klasman hakemleri arasında de klasman hakemleri lehine istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık bulunmuştur (sırasıyla $p<0.05$, $p<0.01$). Tümkiye ve İflazoğlu (18), öğrencilerin problem çözme ile sınıflar arasında üst sınıfa geçildikçe anlamlı farklılık oluştuğunu belirtmişlerdir. Özen ve Çelebi ise (19), kaya tırmanış tecrübesi olan katılımcıların olmayan katılımcılara göre daha iyi problem çözme beceri algısına sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Görüldüğü gibi kıdem yükseldikçe problem çözme ve atılganlık becerileri artmaktadır. Hakemlikte kıdem artması sahada geçirilen yılların sayısının da fazlalaşması anlamına gelmektedir. Yıllar geçtikçe hakemler futbol sahalarında daha fazla maça çıkarak daha çok sayıda zor pozisyonlarla karşı karşıya geldikleri bir gerçektir. Hakemlikte her maç bir tecrübe olduğundan karşılaşılan zor pozisyonlarda probleme karşı üretilen çözüm bir sonraki maçlara bir yatırım olmaktadır. Böylece hakem aynı problemlerle pozisyonlarla karşılaştığında çözümü daha çabuk ve net üretecek, kendine güveni artarak atılganlık seviyesi de yükselecektir. İl hakemleri aday hakemlerden, klasman hakemleri de ikisinden daha yüksek problem çözme ve atılganlık seviyesine sahiptirler. Bu, klasman hakemlerinin profesyonel maçlarda karşılaştıkları problemler, atmosfer ve tecrübe nedeniyle onların daha iyi problem çözme ve atılganlık düzeyine sahip olmaları şeklinde yorumlanabilir.

Yine hakemlerin eğitim durumlarına göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığı zaman; istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığında ise; lise ve üniversite mezunları arasında üniversite mezunları lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuş ($p<0.05$), RAE puanları ikili karşılaştırıldığı zaman da; lise ve üniversite mezunları arasında yine üniversite mezunları lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.01$). Onursal ve Morali (20), öğretmen adaylarının problem çözme becerilerine ilişkin görüşlerinin üniversite, sınıf ve cinsiyet bakımından anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirtmişlerdir. Mızrak ve Katkat (21), Eğitim Fakültesindeki öğretmen adaylarında 1. ve 2. sınıflar hariç diğer sınıflar arasında sınıf yükseldikçe problem çözme becerisinin yükseldiğini belirtmişlerdir. Yeşilyaprak (22), üniversite öğrencilerinin özsaygı, atılganlık ve denetim odağı açısından üniversiteye giriş çıkış özelliklerinde ölçülen üç değişken açısından dört yıllık eğitim süreci sonunda anlamlı düzeyde olumlu gelişmeler olduğunu belirtmiştir. Korkut (23), etkili davranma becerileri eğitiminin banka çalışanlarının etkili davranma düzeylerine etkisinde, deneysel işlem olarak kullanılan eğitimin bireylerin etkili davranma düzeylerinde artış sağladığını tespit etmiştir. Goldman ve Olczak (24), erkeklerde ve bayanlarda psiko-sosyal olgunluk ve atılganlık arasındaki ilişkide erkekler ve bayanlarda alınan eğitimin istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu saptamışlardır. Günümüzde her geçen gün birçok buluş yapılan dünyamızda eğitimin değeri büyüktür. Lise çağlarında gelecekte çok kendisiyle meşgul olan ve geleceği uzaklarda gören bireyler yaşama genelde belli bir düz perspektiften bakmaktadırlar. Üniversite okuyan veya mezun olan insanlar ise problemlerle bir duruma karşılaştıklarında çeşitli konularda eğitim aldıkları için olaylara farklı pencerelerden bakabilirler ve aldıkları eğitim seviyesinden dolayı diğer insanlara oranla daha fazla çözüm yolu üretebilirler. Maçlarda karşılaşılan olaylarda da yine eğitim düzeyi yüksek olan hakemlerin problem çözme ve atılganlık becerileri daha yüksek olduğundan, daha kolay ve güvenle çözüme yönelik kararlar alabilecekleri bir gerçektir.

Hakemlerin yaptıkları iş türüne göre PÇE ve RAE puanlarına bakıldığında; anlamlı fark bulunmuştur ($p<0.01$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığı zaman; Beden Eğitimi Öğretmeni ve serbest meslek, özel kuruluşta çalışan ve Beden

Eğitimi Öğretmeni, memur ve Beden Eğitimi Öğretmeni, öğrenci ve Beden Eğitimi Öğretmeni arasında istatistiksel olarak Beden Eğitimi Öğretmenleri lehine anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.05$, $p<0.01$). RAE puanları ikili karşılaştırıldığında; Beden Eğitimi Öğretmeni ve serbest meslek arasında Beden Eğitimi Öğretmenleri lehine, özel kuruluş ve memur, özel kuruluş ve öğrenci aralarında özel kuruluş lehine ($p<0.05$) düzeyinde, yine Beden Eğitimi Öğretmeni ve memur, Beden Eğitimi Öğretmeni ve öğrenci arasında da ($p<0.01$) düzeyinde Beden Eğitimi Öğretmenleri lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Pehlivan ve Konukman (25), Beden Eğitimi Öğretmenleri ile diğer branş öğretmenlerinin problem çözme becerisi açısından karşılaştırılmasında, Beden Eğitimi Öğretmenleri ile diğer branş öğretmenleri arasında önemli bir farklılık bulunmamıştır. Şah (26), spor yapan ve yapmayan bedensel engellilerin problem çözme becerileri arasındaki farklılıkların incelenmesinde, spor yapan bedensel engelli bireyler ile yapmayan bedensel engelli bireyler arasında problem çözme becerileri açısından anlamlı bir farklılık olduğunu ve bedensel engelli bireyin hem spor yapmasının hem de eğitim düzeyinin yüksek olmasının, aylık gelirinin yüksek olmasının ve çalışıyor olmasının da problem çözme becerisini etkileyen faktörler arasında olduğunu saptamıştır. Tekin ve arkadaşları (27), serbest zamanlarda yapılan fiziksel egzersizin üniversite öğrencilerinin depresyon ve atılganlık düzeylerine etkisinde, serbest zamanlarda fiziksel egzersize katılımın, öğrencilerin depresyon ve atılganlık düzeylerini her iki cinsiyette de olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Akandere ve arkadaşları (28), Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda ve üniversitenin diğer bölümlerinde öğrenim gören diğer öğrencilerin çeşitli değişkenlere göre atılganlık düzeylerinin incelenmesinde, atılganlık düzeyleri açısından Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar bulunmuşlardır. Tekin ve arkadaşları (29), spor yapan ve yapmayan ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin çeşitli değişkenlere göre atılganlık düzeylerinin incelenmesinde, atılganlık açısından spor yapan öğrencilerin lehine anlamlı farklılıklar saptamışlardır. Erdoğan ve Mersin ise (30), rekreasyon faaliyetlerine katılan üniversite öğrencilerinin atılganlık düzeylerinin incelenmesinde, rekreasyon eğitiminin bireylerin atılganlık düzeylerini yükselttiğini belirtmişlerdir. Yaman ve arkadaşları (31), sporun; öğretmen adayı üniversite öğrencilerinin atılganlık ve pratik olma kişilik özelliklerine etkisinde, beden eğitimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin pratik olma kişilik özelliği bakımından, sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarına karşın daha baskın oldukları, yani sporla uğraşmanın olumlu yönde farklılaşmaya yol açtığını tespit etmişlerdir. İş türüne göre yapılan karşılaştırmada Beden Eğitimi Öğretmeni ve diğer meslek grupları aralarında anlamlı fark olması dikkate alınırsa Beden Eğitimi Öğretmenleri daha çok spor alanındaki problemleri durumlarla karşılaşıp çözüm yolu üretme deneyimine sahiptirler. Buna okulda buldukları süre de dahildir. Bu durumun problem çözme ve atılganlık seviyelerinin yüksek olmasına katkı sağladığı düşünülebilir.

Hakemlikteki hedeflerine göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.05$). PÇE puanları ikili karşılaştırıldığında ise; amatör ve profesyonel arasında profesyonel lehine ve FIFA arasında FIFA lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.05$). RAE puanları ikili karşılaştırıldığında ise; amatör ve profesyonel arasında profesyonel lehine anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.01$). İnce ve Şen (32), deplasmanlı ligde basketbol oynayan sporcuların problem çözme becerilerinin belirlenmesinde, sporcuların yaş ve mevkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Hakemlikteki hedeflerden etkilenme durumunda, hedef yükseldikçe hakemin olaya ve probleme bakış açısı olumlu yönde değişmektedir. Hakemler kendilerini hedefledikleri noktaya götürecek eğitimler almakta, tecrübe kazanmakta ve işe daha azimle sarılabilmektedirler. Bu durumun problem çözme ve atılganlık düzeylerine pozitif olarak yansıdığı düşünülebilir.

Bu bulguları biraz açarsak, hakemler kıdem olarak bir üst klasmana çıktıkça saha içinde yer alma, düdük tonu, yardımlaşma, talimatlar, kural bilgisi, spor psikolojisi ve benzeri hakemlikle ilgili eğitimleri teorik ve pratik olarak daha yoğun almaktadırlar. Eğitim düzeyleri üniversite ve lisansüstü düzeye çıktıkça yaşamın her alanında değişik pencerelerden bakabilecek duruma gelebilmektedirler. Hedefleri profesyonel ve FIFA doğrultusunda ilerledikçe hakemliğe daha içten ve azimle sarılabilmektedirler. Beden Eğitimi ve Spor kökenli olarak üniversitelerde sporun bir çok alt dalının teorik ve pratik olarak eğitiminin alınmasının da yine hakemlerin problem çözme becerilerinin ve atılganlık düzeylerinin pozitif yönde farklılaşmasını sağlamada etkisi bulunmaktadır.

Hakemlerin seyircilerden etkilenme durumlarına göre PÇE puanları karşılaştırıldığında; hayır ve bazen yanıtını verenler arasında hayır diyenler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunurken ($p<0.01$), RAE puanlarının karşılaştırılmasında istatistiksel olarak fark bulunmamıştır. Hakemlerin oyunculardan etkilenme durumlarında PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.05$). PÇE ve RAE puanları ikili karşılaştırıldığında ise; her iki grupta da hayır ve bazen seçenekleri arasında hayır diyenler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.05$). Hakemlerin üstlerinden etkilenme durumlarına göre PÇE ve RAE puanları karşılaştırıldığında; istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla $p<0.01$, $p<0.05$). PÇE ve RAE puanları ikili karşılaştırıldığında; hayır ve genellikle arasında hayır yanıtı lehine, bazen ve genellikle seçenekleri arasında ise bazen yanıtı lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanmıştır ($p<0.01$). Kısaç ve Yeşilyaprak (13), öğretmen adaylarına uygulanan atılganlık eğitiminin sonuçlarında, 10 haftalık atılganlık eğitimi sonunda araştırma grubundaki öğrencilerin atılganlık puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde bir artış gösterdiğini belirtmişlerdir. Hakemlerin zaman zaman seyirciden, oyunculardan ve üstlerinden etkilenme durumlarından kaynaklanan problem çözme ve atılganlık becerilerinde dalgalanmalar söz konusu olabilmektedir. Bu tüm hakemler için geçerli olmasa da belli bir kısım için bu gibi durumlardan etkilenilebileceği doğrudur. Her şeyden önce

hakemlerin de birer insan olduğu, zor durumlarda etki altında kalabileceği unutulmamalıdır. Bununla birlikte yine de hakemlerin seyircilerden, oyunculardan, üstlerinden ve benzeri durumlardan etkilenmeyip, sağlıklı bir yönetim sergilemeleri gereklidir. Bunun için de hakemlerin kendi oto kontrol mekanizmalarını güçlendirip, kendilerini her an oluşabilecek olan zor pozisyonlara etki altında kalmadan hazırlaması gerekmektedir. Bunun için de hakemlere verilebilecek olan spor psikolojisi gibi eğitim içerikli derslerin faydası olabilecektir.

Hakemlerin medeni durumları, kendilerini tanımlama durumları, hava-saha koşulları, kondisyon, maçta yapılan hata ve yetişilen çevreden etkilenme seçeneklerinde ise PÇE ve RAE puanları açısından her ikisinde de anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>0.05$).

Taşğın (33), Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin ilgilendikleri spor dalı ve kültürel farklılıklara dayalı atılganlıklarının incelenmesinde, şehir alt kültüründen gelen öğrencilerin atılganlık düzeylerinin diğer iki alt kültürden gelen öğrencilerden yüksek olduğunu tespit etmiştir. Becet (34), ana-baba tutumlarının ve bazı sosyo-ekonomik faktörlerin lise son sınıf öğrencilerinin atılganlık düzeylerine etkisinde, atılganlık düzeyi ile doğdukları yerler arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir. Saruhan (35), lise son sınıfa devam eden öğrencilerin atılganlıkları ile ana ve baba tutumları arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesinde, araştırma grubunun atılganlıkları ile doğum yerleri arasında önemli bir farklılık olmadığını tespit etmiştir.

Futbol hakemlerinin PÇE ve RAE puanları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($p<0.01$). Araştırmada PÇE puanının düşük çıkması problem çözme becerisinin yüksekliğine işaret etmektedir. RAE puanının yüksek çıkması ise atılganlık seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı bakılan ilişkide futbol hakemlerinin PÇE puanları düşük yönde çıkarken, RAE puanları yükselmiştir. Bu sonuç futbol hakemlerinin problem çözme becerileri yükselirken atılganlık düzeylerinin de yükseldiğini göstermektedir.

Günümüzde büyük bir sektör olarak kabul edilen futbol ülkemizde en çok ilgi duyulan spor dalıdır. Futbol hakemleri de bu sektörün önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle, giderek artan saha içi ve dışındaki istenmeyen olayların sorumluları arasında gösterilmekte, medyada ciddi eleştirilere muhatap olmakta, kimi zaman seyirci ile güvenlik problemleri yaşayabilmektedirler. Futbol müsabakalarının yönetiminde ve sonuçlandırılmasında tek yetkili olarak algılanan hakemlerin hem fiziksel hem de psikolojik yönden üstün performansla sahip olmaları beklenmektedir.

Sonuç olarak, araştırmamızda ele almaya çalıştığımız hakemlerin problem çözme ve atılganlık düzeyleri ile bu özelliklerinin çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Elde edilen sonuçların benzer araştırma sonuçları ile karşılaştırılmasında literatürde doğrudan konu ile ilgili kaynaklara rastlanmamıştır. Bu nedenle benzer konulardaki araştırmaların daha geniş kapsamlı ve çok yönlü ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. **Balyan, M.**, "Futbol Hakemlerine Uygulanan Fiziksel Uygunluk Testler Üzerine Bir Yaklaşım", Performans, 12:1,1, 2006.
2. **Harley, RA., Tozer, K., Doust, J.**, "An Analysis of Movement Patterns And Physiological Strain In Relation To Optimal Positioning Of Association Football Referees", Journal Of Sport Science, 17 (10), 1999.
3. **Asami, T., Togari, H., Ohashi, J.**, "Hakemlerin Futbol Maçı Boyunca Hareketlerinin Analiz", (çev:Doğan, Y.), Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, 2:3, 1995.
4. **Orta, L.**, "Dünyada Ve Türkiye'de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi", Spor Araştırmaları Dergisi, c.6, 16, 2002.
5. **Cei, A.**, "Hakemlik Psikolojisi", (çev:Kin, A.), Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi.. 1:1, 1994.
6. **Müniroğlu, S.**, "Ankara'daki Klasman Futbol Hakemlerinin Eğitimi", Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, 2:1, 1995.
7. **Bompa, TO.**, Antrenman Kuramı ve Yönetimi, Bağırhan Yayınevi, Ankara, 2003.
8. **Sevim, Y.**, Antrenman Bilgisi, Nobel yayın Dağıtım, Ankara, 2002.
9. **Taylan, S.**, "Heppner'in Problem Çözme Envanterinin Uyarılma, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi s.4, Ankara, 1990.
10. **Heppner, P. P., Krauskopf, C. J.**, "The Integration of Personal Problem Solving Processes Within Counseling". The Counseling Psychologist, 15, 371-447,1987.
11. **Bingham, A.**, Çocuklarda Problem Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi. (çev: A. Ferhan Oğuzhan), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998.
12. **Morgan, C.T.**, Psikolojiye Giriş. (çev. H.Aricı ve Ark.). Ankara: Meteksan, 1999.
13. **Kısaç, İ., Yeşilyaprak, B.**, "Öğretmen Adaylarına Uygulanan Atılganlık Eğitimi Ve Sonuçları", Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Mesleki Eğitim Dergisi, 1:12-18, Ankara, 1999.
14. **Alberti, R.E., Emmons, M.L.**, "Your Perfect Right: A Guide to Assertive Behavior", San Louis Opispo, 1970.
15. **Uğur, G.**, "Üniversite Öğrencilerinde Atılganlık ile Beden Algısı İlişkisi", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996.
16. **Voltan, N.**, "Rathus Atılganlık Envanteri Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Psikoloji Dergisi"10,23-25,1980.
17. **Şahin, N., Şahin, N.H., Heppner, P.P.**, "Psychometric Properties Of The Problem Solving Inventoryin A Group Of Turkish University Students", Cognitive Therapy and Research, 17(4),379-396, 1993.
18. **Tümkaya, S., İflazoğlu, A.**, "Çukurova Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Otomatik Düşünce ve Problem Çözme Düzeylerinin Bazı Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.6,6, 2000.

19. **Özen, G., Çelebi, M.**, "Dağcılık Eğitimi Alan Kişilerin Farklı Değişkenler Açısından Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi", 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, s.957, Muğla, 2006.
20. **Onursal, AM., Morali, LS.**, "Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının İletişim ve Problem Çözme Becerilerine İlişkin Görüşleri", Performans, c.11,2, 2005.
21. **Mızrak, O., Katkat, D.**, "Öğretmen Adaylarının Pedagojik Eğitimlerinin Problem Çözme Becerisine Etkisi", Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 81-87, Ankara, 2003.
22. **Yeşilyaprak, B.**, "Üniversite Öğrencilerinin Özsaygı, Atılganlık ve Denetim Odağı Açısından Üniversiteye Giriş ve Çıkış Özellikleri", IV.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1997.
23. **Korkut, F.**, "Etkili Davranma Becerileri Eğitiminin Banka Çalışanlarının Etkili Davranma Düzeylerine Etkisi", Çağdaş Eğitim Dergisi, 301: 7-13, 2004.
24. **Goldman, JA., Olczak, PV.**, "The Relationship Between Psychosocial Maturity And Assertiveness In Males And Females", Journal of Youth and Adolescence, 10: 33-44, 1980.
25. **Pehlivan, Z., Konukman, F.**, "Beden Eğitimi Öğretmenleri İle Diğer Branş Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerisi Açısından Karşılaştırılması", 6. Spor Bilimleri Kongresi, Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulu, s. 138, Ankara, 3-5 Kasım, 2000.
26. **Şah, H.**, "Spor Yapan ve Yapmayan Bedensel Engellileri Problem Çözme Becerileri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi", Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek lisans Tezi, Mersin, 2005.
27. **Tekin, A., Tekin, G., Amman, MT.**, "Serbest Zamanlarda Yapılan Fiziksel Egzersizin Üniversite Öğrencilerinin Depresyon ve Atılganlık Düzeylerine Etkisi", 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, s.19, Muğla, 2006.
28. **Akandere, M., Tekin, M., Arslan, F.**, "Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda ve Üniversitenin Diğer Bölümlerinde Öğrenim Gören Diğer Öğrencilerin Çeşitli Değişkenlere Göre Atılganlık Düzeylerinin İncelenmesi", 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, s.1000, Muğla, 2006.
29. **Tekin, M., Akandere, M., Arslan, F.**, "Spor Yapan ve Yapmayan İlköğretim Okullarında Öğrenim Gören Öğrencilerin Çeşitli Değişkenlere Göre Atılganlık Düzeylerinin İncelenmesi", 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, s.996, Muğla, 2006.
30. **Erdoğan, PD., Mersin, D.** "Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan Üniversite Öğrencilerinin Atılganlık Düzeylerinin İncelenmesi", 2. Ulusal Akdeniz Spor Bilimleri Öğrenci Kongresi, Antalya, 4-5 Mayıs 2007.
31. **Yaman, M, Yaan, T., Türkmen, M.**, "Sporun Öğretmen Adayı Üniversite Öğrencilerinin Ataklık ve Pratik Olma Kişilik Özelliklerine Etkisi", Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5: 16-132, 2003.
32. **İnce, G., Şen, C.**, "Adana İlinde Deplasmanlı Ligde Basketbol Oynayan Sporcuların Problem Çözme Becerilerinin Belirlenmesi", Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, c.4,1, 2006.
33. **Taşkın, Ö.**, "Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin İlgilendikleri Spor Dalı ve Kültürel Farklılıklara Dayalı Atılganlıklarının İncelenmesi", Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 6, 4, 2004.
34. **Becet, K.**, "Ana-Baba Tutumlarının ve Bazı Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Atılganlık Düzeylerine Etkisi", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989.
35. **Saruhan, N.**, "Ankara İl Merkezinde Lise Son Sınıfa Devam Eden Öğrencilerin Atılganlıkları İle Ana ve Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 1996.